

Kniha „Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy“

Začalo to zvědavým zamyšlením při pohledu na rozsáhlé hladiny vodních nádrží, které generovalo otázky, co všechno zmizelo přehrazením vodního toku, co všechno se změnilo zaplavením území...jak se žilo a hospodařilo v nivách řek? Jak vypadala krajina a příroda v místech, dnes zalitých hektolitry vody? Jaké příběhy pradávných i nedávných časů byly rozplaveny vodou zadržanou přehradními zdmi? Co se stalo s množstvím nezapomenutelných míst a jedinečných přírodních biotopů?

Hledání odpovědí na tyto otázky se staly základem projektu Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy. Rozsáhlý tým odborníků z oborů historie, vodního hospodářství, hydrobiologie, hydrochemie, geografie, jakosti vod a krajinné ekologie se je vydal hledat v archivech, odborných publikacích, pamětních knihách, vzpomínkách pamětníků, na fotografiích a v obecních kronikách.

Kniha „Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy“ vznikla za podpory stejnojmenného projektu Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) Ministerstva kultury ČR (DF13P01OVV012) v letech 2013-2016. Výsledky projektu byly odborníkům i veřejnosti prezentovány také na stejnojmenné výstavě, která se konala od května do června 2016 v Moravském zemském archivu v Brně. Část výstavy byla vystavena v budově Ministerstva životního prostředí v Praze, výstavní panely budou trvale umístěny ve VÚV TGM, v.v.vi. v Praze.

Kniha obsahuje 264 stran textu, vč. bohaté obrazové dokumentace, abstraktu v českém a anglickém jazyce a rozsáhlého výčtu použité literatury a dalších zdrojů. Byla vytištěna v nákladu 250 ks. Kniha není určena k prodeji, je distribuována do státních a regionálních, veřejných a institucionálních knihoven, odborníkům a veřejnosti, zejména v oblastech zájmových lokalit projektu. Kniha byla předána pamětníkům ze zatopených obcí,

obecním úřadům v zájmových oblastech, regionálním muzeím a archivům, odborným pracovníkům ve státní správě, vč. ministerstev. Kniha v pdf formátu bude trvale veřejně přístupná na webových stránkách projektu: <http://heis.vuv.cz/projekty/zatopene-dedictvi> a bude uložena v Hydroekologickém systému VÚV TGM, v.v.i (<http://www.heisvuv.cz/>).

Autorský tým byl tvořen významnými historiky - Prof. PhDr. Josef Unger, CSc. (Ústav antropologie PŘF MU), Doc. PhDr. Bohumír Smutný, Dr. (Moravský zemský archiv v Brně), PhDr. Emil Kordiovský (Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, dříve); biology - RNDr. Zdeňka Žáková, CSc. (Biotes, Brno), Doc. RNDr. Světlana Zahrádková, Ph.D., RNDr. Denisa Němejcová, Mgr. Marek Polášek, Ing. Pavel Sedláček, RNDr. Hana Mlejnková, Ph.D. - VÚV TGM, v.v.i.; vodohospodáři - Ing. Arnošt Kult, Ing. Lukáš Smelík, Ph.D., Ing. Jana Uhrová, Ph.D. - VÚV TGM, v.v.i., Ing. David Veselý - Povodí Moravy, s.p.; odborníky na jakost vody a GIS - RNDr. Eva Kočková - VÚV TGM, v.v.i. (dříve), RNDr. Michal Pavonič - Ústav botaniky a zoologie PŘF MU, Mgr. Jana Ošlejšková, Ing. Miriam Dzuráková - VÚV TGM, v.v.i. a krajinnými ekology - Ing. Jan Lacina, CSc. - Ústav geoniky AV ČR, v.v.i., Mgr. Petr Halas, Ph.D. - Ústav geoniky AV ČR, v.v.i. a Mgr. Marek Havlíček, Ph.D. - Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i.

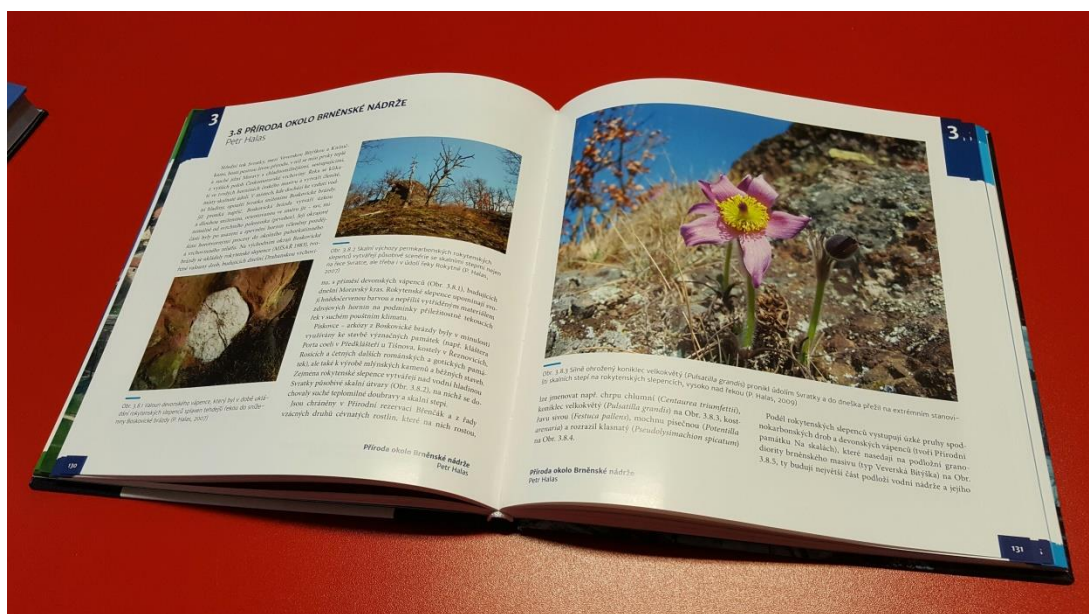
Odbornou recenzi na knihu vypracoval Doc. Ing. Antonín Buček, CSc. (bucek@mendelu.cz) - Ústav lesnické botaniky, dendrologie a geobiocenologie, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, Zemědělská 1, 61300 Brno.

Hlavním řešitelským pracovištěm a vydavatelem knihy je Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v.v.i., Praha a Brno.

Partnerskými institucemi jsou Ústav geoniky AV ČR, v.v.i., Výzkumný ústav Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví, v.v.i., Moravský zemský archiv v Brně a Povodí Moravy, s.p.

Citace výstupu:

MLEJNKOVÁ, H. a kol. (2016): *Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy*, Výzkumný ústav vodohospodářský, T. G. Masaryka, v.v.i., Brno, 264 s, ISBN 978-80-87402-52-8.

Abstrakt knihy:

Změny v krajině, způsobené stavbami vodních děl, mají zcela zásadní vliv na její další charakter a vývoj. Zatopení území kompletně mění charakter krajiny, způsob života a je často příčinou nenávratné ztráty kulturního a přírodního dědictví. Nové podmínky, které se po napuštění nádrží v krajině vytváří, však nabízí nové, jiné možnosti jejího využívání a vnímání. Negativní pocity nenávratných ztrát se při navykání na novou neznámou tvář krajiny pomalu mění ve zvědavé pozorování a sžívání se s tak velkou změnou. Vodní živel zaujímá své nové místo, mění se vegetace a fauna, vznikají nové biotopy, lidé se učí využívat nové podmínky a vnímat obměněnou krajinu. Smutek ze ztrát zmírňuje čas, na nepříjemné se zapomíná, očekává se nové, jiné...život jde dál. Takové pocity převaldaly v myslích pamětníků, kteří stavbou nádrží přišli o své domovy, takové jsou závěry biologů a krajinných ekologů, kteří porovnávali krajinu a její osídlení před a po zaplavení, tak to vidí v dějinném kontextu historikové.

Odborníci z oborů historie, vodního hospodářství, hydrobiologie, hydrochemie, geografie, jakosti vod a krajinné ekologie se v této knize pokusili o objektivní posouzení narušení historické, sociálně-kulturní a ekologické kontinuity území, pozměněných vodohospodářskými úpravami a porovnání stavu společnosti, kultury, krajiny, vodních toků, vodních ploch a jejich využívání, biotopů a dalších složek utvářejících kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy, před a po zatopení velkých území při výstavbě přehrad. Jako modelové lokality byla vybrána tři charakterově odlišná vodní díla na jižní Moravě – Vranovská přehrada, Brněnská přehrada a soustava vodních nádrží Nové Mlýny. Ve všech těchto lokalitách došlo k zatopení alespoň částečně osídlených oblastí, včetně fungujících obcí Mušov, Bítov a Kníničky.

Tvorba knihy spočívala v trpělivém pátrání, nacházení a shromažďování rozsáhlé sady různorodých materiálů, které byly detailně prostudovány a odborně zpracovány. Nalezené materiály byly včetně údajů o jejich aktuálním umístění zaznamenány do společné „databáze projektu“, čímž vznikl jedinečný a velmi rozsáhlý soubor záznamů, který umožní budoucím generacím snáze nahlédnout do historie skryté pod hladinami studovaných lokalit. Vybrané zdrojové i zpracované materiály budou po dokončení projektu uloženy do samostatného archivního fondu Moravského zemského archivu v Brně.

Cílem knihy nebylo hodnotit správnost rozhodnutí o výstavbě přehradních nádrží, ale zcela bez emocí zhodnotit změny, které stavby nádrží doprovázely a zavzpomínat na minulost dnes zatopených území.

Knihy je uspořádána do kapitol, věnovaných jednotlivým tématům, zpracovaným postupně pro všechny tři vodní nádrže. Po představení vodohospodářských charakteristik, důvodů a účelů vzniku jednotlivých nádrží je obsah knihy podrobně věnován historickému a přírodopisnému vývoji zaplavených území, včetně obecného zamyšlení nad historií vodohospodářských úprav vodních toků. Historická část nás zavede až do pravěku a raného novověku a zmapuje nálezy archeologických nalezišť na dnes zatopených územích. Historie zatopených obcí Mušov, Bítov a Kníničky je popsána od poloviny 15. století do novověku, kdy došlo k jejich zániku. Zatímco obec Kníničky a Bítov byly znovu vystavěny nedaleko od původních, obec Mušov zcela zanikla a její obyvatelé byli přesunuti do nedalekých vesnic,

zejména do Pasohlávek. Z bývalé obce zbyl jen kostel Sv. Leonarda na ostrůvku ve střední Novomlýnské nádrži. Historické kapitoly jsou doplněny rozpracováním zajímavé hypotézy o lokalizaci přístavu římských říčních lodí v období vlády Marca Aurelia poblíž obce Mušov.

S velkým zaujetím autorů byla zpracována část knihy věnovaná dopadům zaplavení území na přírodu a krajinu. Studovaná území a vodní toky měly před zaplavením zcela jiný přírodní ráz, došlo k zániku mnoha původních vodních biotopů, změnilo se zastoupení živočichů a rostlin. Na příkladu vodních bezobratlých jsou ukázány reakce na zatopení území s přihlédnutím k jejich schopnosti přizpůsobit se novým podmínkám. Některé druhy byly výstavbou nádrží zcela odsunuty, některé byly vytlačeny do zbytků přirozených habitatů v blízkém okolí, na jiné nemělo zatopení území žádný vliv a našly se i druhy, které území osídlily až po výstavbě nádrží. Velmi obdobným způsobem reagovala i společenstva vodních a bažinných rostlin. K jedinečným patří kapitola věnovaná terénním biologickým stanicím, které byly v minulosti umístěny poblíž dnešní Vranovské přehrady a vodního díla Nové Mlýny. V kapitole jsou pečlivě citovány všechny přírodovědné práce věnované výzkumům v oblastech dnes zatopených vodními nádržemi. Pozornost je věnována také změnám jakosti vody v tocích v souvislosti s výstavbou nádrží a vývoji zdrojů znečištění v důsledku změn využívání vodních toků. Velmi zajímavé je zpracování problematiky z pohledu krajinných ekologů, které je zaměřeno na přírodní úkazy v okolí Brněnské přehrady a vegetaci aluviálních luk jižní Moravy. Nápaditým způsobem je představeno údolí Dyje, v oblasti dnešní Vranovské přehrady, kde autoři porovnávají současnou krajinu s díly malířů krajinářů 19. a 20. století. Jedinečná krajina vodního díla Nové Mlýny, je také často vzpomínána v literatuře, výtvarném umění, fotografiích a ve filmech. Zatopením území se významně a viditelně změnil ráz krajiny a její využívání, což bylo podrobně zpracováno s využitím dostupných historických map. Prostor je věnován i problematice povodňového ohrožení, které hrálo významnou roli nejen při rozhodování o výstavbě nádrží, ale dlouhodobě ovlivňovalo život obyvatel pravidelně zaplavovaných obcí Bítov, Kníničky a Mušov.